

Світлана Закірова,

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zakirovasvtl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

**СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ
В КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВ**

На основі вивчення міжнародного досвіду автором статті розкрито стратегічне значення комунікативної складової перехідного правосуддя для досягнення головної мети – відновлення мирного життя в постконфліктний період. Комунікація виступає обов'язковим елементом і водночас ефективним інструментом концепції, оскільки вона створює принципові можливості реалізації завдань правосуддя перехідного періоду.

Вагому роль у процесі відновлення справедливості й подальшого розвитку постконфліктних держав відіграє освітня діяльність. У таких державах і регіонах освіта виступає майданчиком для організації суспільного діалогу та інструментом стратегії подолання наслідків конфліктів.

Міжнародний досвід постконфліктних суспільств свідчить про ефективність співпраці національних установ перехідного правосуддя з відповідними регіональними і світовими організаціями. У статті наведено практичні приклади діяльності Інституту справедливості та примирення в Південній Африці та Міжнародного центру правосуддя перехідного періоду.

Ключові слова: комунікація, правосуддя перехідного періоду, суспільний діалог, постконфліктне суспільство, Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду.

Концепція правосуддя перехідного періоду, її складові та механізми реалізації в усьому світі сьогодні є предметом дослідницького пошуку фахівців різних наукових галузей – від юристів, військових, політологів, соціологів до психологів і лікарів. Істотно актуалізують питання перехідного правосуддя численні конфлікти в різних державах світу, унаслідок чого відбуваються масові порушення прав людини. Саме

тому у фокус дослідників частіше потрапляють аспекти проблематики перехідного правосуддя, що пов'язані з проявами страшних злочинів, а інколи навіть геноциду цілих етнічних груп; реформування суспільних інститутів за допомогою відновлення верховенства закону, забезпечення функціонування судової системи відповідно до міжнародних норм права; створення умов для неможливості повторення жаклих подій у майбутньому.

Основні механізми концепції перехідного правосуддя, спрямовані на відновлення справедливості та відбудову миру в постконфліктних державах, розкривають у своїх працях зарубіжні дослідники, такі як Е. Сотас, В. Ламбурн, Р. Давид, Р. Тейтель, А. Чарнота. Серед вітчизняних науковців ґрунтовну роботу щодо аналізу сутності концепції перехідного правосуддя та можливостей його застосування в Україні протягом останніх років проводять фахівці Української Гельсінської спілки з прав людини [1]. Питання реформування судової влади на постконфліктних територіях аналізує О. Євсєєв. Проблеми кримінологічних засад перехідного правосуддя та особливостей встановлення історичної правди розглядає Ю. Орлов. К. Семчинський досліджує мирні ініціативи в зонах заморожених конфліктів на пострадянському просторі, визначає ефективні кроки й елементи стратегії постконфліктного примирення [2]. В. Михальська вивчає особливості політики управління постконфліктною Руандою, що дали змогу країні знайти шляхи порозуміння в розколеному суспільстві та розпочати процеси відновлення мирного життя [3].

Натомість значно менше уваги дослідників привертають питання формування взаємної довіри між постраждалими в конфлікті і владними структурами, можливостей налагодження мирного життя через суспільний діалог та комунікацію. Проте варто звернути увагу на те, що комунікація виступає обов'язковим елементом безпосередньо концепції, оскільки вона створює можливості реалізації принципових завдань правосуддя перехідного періоду. Відтак у цій статті автором поставлено за мету на основі вивчення досвіду різних країн і регіонів світу провести аналіз місця й ролі комунікації в концепції перехідного правосуддя; розкрити стратегічне значення комунікативної складової перехідного правосуддя для досягнення головної мети – відновлення мирного життя в постконфліктний період.

Концепція правосуддя перехідного періоду (transitional justice), що спрямована на досягнення примирення в суспільстві, яке пережило військовий, релігійний, етнічний чи будь-який інший конфлікт, передбачає одночасну діяльність держави в чотирьох напрямках: ефективна робота

кримінальної юстиції; відшкодування збитків жертвам; інституційні реформи, що унеможливають повторення минулого, та офіційна констатація історичної правди. Як засвідчує міжнародний досвід постконфліктних суспільств, ще до початку запровадження концепції правосуддя перехідного періоду в національному інформаційному просторі має бути сформовано чітке розуміння сутності та головних завдань системи правосуддя перехідного періоду. Для цього необхідна системна робота у сфері комунікації як держави, так і громадськості. Це можуть бути інформаційні кампанії, розгорнуті в засобах масової комунікації, соціальні проекти, навчальні курси, проекти соціальної реклами, діяльність бібліотечних і громадських хабів та просторів. Чим раніше в суспільстві почнеться інформаційна робота щодо сутності, мети, завдань, напрямів і наслідків перехідного правосуддя, тим кращими можуть бути результати. Міжнародний досвід країн, в історії яких відбувалися різні конфлікти та трагедії, свідчить, що запускати механізми перехідного правосуддя необхідно якомога раніше.

Один з теоретиків концепції перехідного правосуддя В. Ламбурн, роботи якого спираються на практичний досвід діяльності в постконфліктних суспільствах Камбоджі, Руанди, Східного Тимору та Сьєрра-Леоне, підкреслює, що необхідно робити акцент на участь громадянського суспільства в розробленні й реалізації механізмів правосуддя перехідного періоду. Він зазначає, що такий підхід потребує переосмислення підходу до «переходу» як до проміжного процесу, що пов'язує минуле й майбутнє, і зміщення його до «трансформації», яка має на увазі довгострокові стійкі процеси, вбудовані в суспільство, а також прийняття психосоціальних, політичних, економічних та юридичних перспектив відновлення справедливості [4].

На етапі формування національної стратегії концепції перехідного правосуддя на законодавчому рівні має проводитися активна комунікація із суспільством, насамперед з науковим і фаховим середовищем. Метою такої комунікації повинна стати підготовка науково обґрунтованої стратегії, що враховуватиме наявний міжнародний досвід, його досягнення й недоліки. Комунікація на цьому етапі виходить за межі національного простору. Важливим завданням інформаційного забезпечення законотворчого процесу щодо засад перехідного правосуддя має стати аналіз міжнародного законодавства, обмін досвідом із представниками держав, де вже було застосовано принципові положення перехідного правосуддя.

Одним з головних напрямів діяльності держави в концепції правосуддя перехідного періоду фахівці вважають інституційні реформи, що унемож-

ливають повторення минулого. Стратегія діяльності державних установ у цьому напрямі залежить від багатьох складових, однак комунікативна функція виконує одну з важливих ролей. Зазначений напрям правосуддя перехідного періоду забезпечує системну роботу держави щодо неможливості повторення жакливих подій у майбутньому. Про розуміння зазначеного підходу говорить той факт, що в багатьох постконфліктних країнах було засновано окремі установи та запроваджено різнопланові заходи, які функціонально займалися проблемою відновлення справедливості та налагодження суспільного діалогу.

Зокрема, відомим є досвід перехідного правосуддя Колумбії. У цій державі від 1964 до 2016 р. тривала громадянська війна проти уряду за участі бойовиків партизанського руху «Революційні збройні сили» (FARC) та інших незаконних мілітарних угруповань. У 2016 р. було підписано угоду про остаточне припинення вогню, роззброєння, амністію та гарантії безпеки для колишніх бойовиків. За різними даними, за період воєнного конфлікту в країні загинуло близько 260 тис. осіб, з них понад 200 тис. – цивільне населення, а всього постраждало понад 8 млн [5].

У Колумбії на сьогодні встановлено День пам'яті жертв збройного конфлікту – 9 квітня. У державі існує спеціальний символ пам'яті про жертв конфлікту, солідарності з ними, символ мирної угоди – блакитна квітка. Цей простий інформаційно-комунікаційний посил – без жодного додаткового пояснення – привертає увагу до суспільно важливих заходів та ініціатив, спрямованих на відновлення справедливості й налагодження мирного життя.

Однією з ефективно працюючих програм у межах концепції перехідного правосуддя цієї держави було розроблено та запроваджено Міністерством оборони Колумбії стратегічну ініціативу «Блакитний намет». Завданням «Блакитного намету» є безпека та протидія будь-яким намаганням порушення миру. У визначених для програми регіонах спільно працюють військові, поліцейські, лікарі, місцева влада, представники національних установ і міжнародних організацій.

У Колумбії створено Інститут історичної пам'яті, який ретельно збирає та досліджує факти злочинів, проводить активну роботу з миробудництва. Іншою державною установою, що опікується зазначеними проблемами, виступає Національне агентство повернення до мирного життя, серед важливих завдань якого є суспільна комунікація, навчальні програми, антистресові заходи, різноманітні платформи відновлення мирного життя, гарантій безпеки та гідності тощо.

Діяльність із метою суспільного примирення і відновлення справедливості в постконфліктних державах, як вже зазначалося, не є швидкою, і тому починати її необхідно якомога раніше. Координатор проєкту «Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу» з Боснії та Герцеговини Н. Поробіч-Ісаковіч констатує, що й після 20 років після закінчення війни у її країні досі немає суспільного консенсусу ні щодо насилля, яке мало місце під час війни 1992–1995 рр., ні щодо майбутнього країни. Утім, щоб інструменти правосуддя перехідного періоду дали свій результат, неминучим є інституційне підтримування цих механізмів, а політичні структури та органи законодавчої і виконавчої влади повинні бути частиною процесу. Але їх участь, як й інших учасників цього процесу, потребує розуміння ними власної ролі в ньому. На жаль, наголошує Н. Поробіч-Ісаковіч, у Боснії державні органи долучилися до надмірної політизації подій і наслідків збройного конфлікту, а потрібно було надати процесу більшої контрольованості та відповідальності [1, с. 70].

Для ефективної роботи у сфері відновлення справедливості щодо жертв конфлікту варто використовувати не тільки національні, а й міжнародні інституції перехідного правосуддя. Міжнародні організації виступають більш відстороненими від внутрішніх суперечностей у суспільстві, які виникають як під час конфліктних ситуацій, так і під час переходу до мирного життя. Тому представники міжнародних інституцій інколи користуються більшою довірою місцевого населення в постконфліктних суспільствах. Зокрема, як зазначає Н. Поробіч-Ісаковіч, сьогодні в Боснії та Герцеговині державний закон щодо зниклих безвісти й спеціально створений у 2004 р. Інститут зниклих безвісти все ще залишаються сильно політизованими. Ними, на думку експерта, зловживають етнонаціоналістичні політичні еліти, натомість Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти залишається об'єктивною і виконує свої завдання ефективно та професійно [1, с. 65]. Відтак державам світу необхідно враховувати як позитивний, так і негативний досвід упровадження перехідного правосуддя, аби не повторювати помилок та прорахунків.

Спеціальні установи та організації створюються не тільки в межах окремих держав, що постраждали від військових, громадянських чи релігійних конфліктів, а й у регіонах світу. Для вивчення можливостей стратегічних завдань комунікації в розв'язанні проблем конфліктів різного походження, запобіганні терористичним актам у сучасному світі створюються спеціалізовані наукові центри. Так, у 2015 р. було організовано Оперативну групу зі стратегічних комунікацій на Сході (East StratCom Task Force), яка покликана вирішувати завдання

ефективної комунікації та просування політики ЄС щодо «Східного партнерства»; зміцнення медійного простору й сприяння свободі ЗМІ в цих країнах тощо. Левова частка зусиль цієї організації спрямовується на забезпечення ефективного інформаційного супроводу й обстоювання позицій ЄС із питань, пов'язаних з анексією Криму, протистоянням на Сході України, проблемами навколо конфліктів у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії [6, с. 30].

Окремі міжнародні установи формуються виключно для ефективного застосування і впровадження принципів концепції правосуддя перехідного періоду. У 2000 р. за ініціативи Комісії правди та примирення Південної Африки було засновано Інститут справедливості та примирення (IJR) у м. Кейптаун. Організацію створено для того, аби усвідомити уроки, отримані в результаті переходу від апартеїду до демократії, і впровадити можливості для національного зростання в Південній Африці. На сьогодні географічні межі діяльності IJR охоплюють не лише ПАР, а й регіон Центральної, Східної та Південної Африки: Ботсвана, Бурунді, Демократична Республіка Конго, Ефіопія, Кенія, Руанда, Уганда, Південний Судан, Зімбабве й Республіка Мадагаскар. Нині Інститут справедливості та примирення намагається через проведення суспільних і наукових діалогів, спеціальних досліджень та проєктів працювати над створенням справедливих демократичних інклюзивних суспільств у колі африканських країн.

Головною метою організації, як зазначено на її офіційному сайті, є формування національних підходів до правосуддя перехідного періоду й примирення в Африці. Діяльність організації зосереджено в чотирьох основних програмах: «Сприяння миробудівництву», «Сталі діалоги», «Комунікація, адвокація та стратегія», «Дослідження громадської думки й політики». Три з чотирьох напрямів діяльності Інституту справедливості та примирення спрямовано на інформаційну діяльність, що лише підкреслює важливість комунікації в концепції правосуддя перехідного періоду. Слід зазначити, що Інститут справедливості та примирення організовує та мотивує діяльність щодо процесу суспільного примирення в різних сферах. Так, інститут присуджує щорічну Премію примирення окремим особам, громадам або організаціям Південної Африки, які так чи інакше сприяли примиренню. За допомогою цієї нагороди інститут демонструє моделі діяльності одержувачів для забезпечення примирення незалежно від того, чи відбуваються вони у сферах політики, засобів масової інформації, бізнесу, культури, академічних кіл або громадських робіт. У 2019 р. премією «Мистецтво примирення» відзначали і вшано-

ували митців, що використовують творчість як інструмент примирення та соціальної згуртованості суспільства [7].

В Інституті справедливості та примирення створено спеціальний відділ комунікацій і стратегії, завданням якого є підготовка на підставі міждержавних діалогів та контактів аналітичних звітів і документів, що відображають унікальні потреби кожної конфліктної ситуації в різних країнах. Іншою метою відділу комунікацій і стратегії є виокремлення проблем, які варто розв'язувати на міждержавному регіональному рівні. Так, як зазначив керівник відділу К. Гомулія, одним із прикладів цього напрямку є робота з регіонального примирення в Районі Великих озер [8]. Конфлікт у Районі Великих озер вважають одним з найбільших збройних конфліктів сучасності. У 1998–2003 рр. лише в Демократичній Республіці Конго збройний конфлікт різних угруповань забрав життя 3,3 млн громадян. Військово-політична криза торкнулася не тільки однієї держави, а й багатьох країн регіону. На території Демократичної Республіки Конго базувалися та зберігаються формування іноземної збройної опозиції, що протистоїть режимам сусідніх країн. Потоки біженців, породжені кризою в Районі Великих озер, досягли держав, розташованих далеко за межами регіону.

Міждержавна робота тим більш актуальна, чим більше конфлікти виходять за межі національних кордонів. Тому цілеспрямована діяльність щодо примирення повинна також відбуватися в усьому регіоні. У своїй роботі для вирішення питань правосуддя перехідного періоду та примирення на африканському континенті Інституту справедливості та примирення працює із цивільним населенням Району Великих озер, з Радою громадських організацій у рамках Співтовариства з питань розвитку країн Півдня Африки та Африканським союзом.

Важливу роль в організації суспільного примирення і відновлення справедливості в постконфліктних державах відіграє Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду (далі – МЦППП). Світову організацію створено у 2001 р. за ініціативи Фонду Форда для допомоги країнам і суспільствам подолати наслідки різних за причинами походження важких конфліктів. Центральний офіс МЦППП розташований в Нью-Йорку, утім регіональні підрозділи організації створено в Гаазі та Брюсселі, а також працюють у Колумбії, Кот-Д'Івуарі, Демократичній Республіці Конго, Кенії, Лівані, Непалі, Тунісі, Уганді. Як зазначено на офіційному сайті МЦППП, експерти центру консультують і спрямовують зусилля місцевих організацій і органів влади щодо запровадження правосуддя перехідного періоду в багатьох державах світу, де немає офісів, у тому числі в Сирії,

Боснії та Герцеговині, Сальвадорі, Гватемалі, Лівії, Малі, М'янмі, Філіппінах, Шрі-Ланці, Південній Африці, Південному Судані, Туреччині й Україні [9].

Одним з найскладніших питань запровадження концепції перехідного правосуддя є офіційна констатація історичної правди. Перехід від стану війни до стану миру в психологічному плані супроводжується напруженням між бажанням назавжди забути страшне минуле й етичною вимогою відповідальності за скоєні злочини. Вирішити цю складну дилему покликані так звані комісії правди. Комісії правди – це офіційно затверджені тимчасові органи, яким дається відносно невеликий термін для збирання показань, проведення розслідувань, вивчення матеріалів і публічного слухання справ. Хоча термін «комісія правди» виник пізніше, у зв'язку з діяльністю Національної комісії правди та примирення в Чилі та комісії правди в Ель-Сальвадорі на початку 1990-х років, уперше таку комісію було створено в 1974 р. в Уганді. За 45 років комісії правди в постконфліктних країнах діяли під різними назвами, утім усі вони виконували однакове завдання: донести до громадян держави правду про національну трагедію, її причини, обставини, наслідки. За цей час у країнах, що пережили збройний конфлікт, національними урядами створено щонайменше 25 спеціальних комісій зі встановлення правди [1, с. 89]. Такі спеціальні комісії посідають особливе місце в механізмі перехідного правосуддя, оскільки не лише розслідують окремі випадки, а намагаються зрозуміти природу й масштаби порушень, що відбулися в минулому, а також причини та наслідки злочинів.

Для виконання цього завдання – налагодження мирного життя роль комунікації виступає не просто важливою й актуальною, а стратегічною. Саме на комунікації різних сторін конфлікту має бути побудована концепція відновлення історичної правди. Державне оцінювання подій конфлікту має спиратися на ґрунтовний аналіз військових дій, свідчень учасників подій та жертв. У суспільстві, яке зазнало болючих травм, існує дві протилежні тенденції щодо висвітлення конфліктної ситуації – з боку учасників подій і жертв. Кожна зі сторін представляє свої бачення подій конфлікту, спираючись на власні аргументи й розуміння необхідності вчинених дій. Комунікація суспільства частіше відбувається з учасниками конфлікту, які представляють одну сторону. У суспільній свідомості відбувається чіткий розподіл на героїв, зрадників і жертв конфлікту. Причому кожна зі сторін конфлікту не готова, а інколи й не має бажання до комунікації з іншою стороною.

Держава в постконфліктний період має створити майданчики на різному рівні – від місцевого до загальнонаціонального – для такої комуні-

кації. Участь фахівців у такій комунікації забезпечуватиме безпосередньо можливість спілкування. Це не означає, що одразу буде досягнуто порозуміння, що взагалі неможливо в таких ситуаціях, але це варто робити. Ще давньокитайський філософ Лао-цзи говорив, що «шлях у тисячу миль починається з першого кроку». Правду варто будувати на спогадах очевидців і свідків подій, а не тільки на офіційних висновках та заявах.

Комісії правди в постконфліктних країнах під час своєї діяльності дещо зміщують акцент із відповідальності на проголошення правди та примирення. Адже в окремих випадках надмірний акцент на відповідальності за злочини минулого впродовж перехідного періоду може призвести до руйнування тендітного миру або унеможливити його. Зокрема, прикладом такого підходу є практика надання комісією амністій, що мало місце в Південній Африці й стало предметом широкої суспільної та фахової дискусії [1, с. 95].

На важливості активного використання для суспільної комунікації засобів масової інформації наголошує доцент кафедри права та директор Центру міжнародного права та політики (Бостон) Л. Д. Лаплант. На її думку, без співпраці засобів комунікації робота механізмів перехідного правосуддя відбувається у вакуумі – громадськість майже нічого не знатиме про ці процеси. Науковець Бостонського центру міжнародного права та політики зазначає, що журналісти часто опосередковують громадську комунікацію. Вони є воротами інформації, що вирішують, які голоси, повідомлення та розповіді потрапляють у загальнодоступний простір – голоси жертв і їхніх прихильників або ймовірних винуватців та їхніх захисників. Відтак те, як журналісти опрацьовують отриману інформацію, може або полегшити давній конфлікт, або посилити його [10].

На жаль, історія конфліктів і постконфліктних країн знає непоодинокі приклади цілеспрямованого впливу мас-медіа на формування суспільних стереотипів. Зокрема, справа про те, як в інформаційному вакуумі медіа здатні розпалювати міжетнічну ворожнечу і відкрито спонукати до насильства, була предметом розгляду спеціального міжнародного трибуналу за наслідками геноциду в Руанді. У 1994 р. у цій країні озброєні угруповання меншини хуту масово винищили представників іншого етносу – тутсі, серед яких були і політична верхівка, і представники цивільного населення. За 100 днів геноциду загинуло, за різними оцінками, від 800 тис. до 1 млн осіб, що становило 20% усього населення країни. У Руанді там, де було відсутнє через складну гірську місцевість покриття радіостанції «Вільне радіо й телебачення тисячі пагорбів», інтенсивність геноциду була істотно нижчою. На підставі аналізу подій

і фактів судді міжнародного трибуналу засудили до довічного ув'язнення двох журналістів цього проєкту, які відкрито закликали хуту до вбивств [11].

Засоби масової комунікації в сучасному світі повинні бути дуже відповідальними за той рівень об'єктивності викладу інформації, який вони пропонують споживачам. Більшість медіа мають у своєму арсеналі широкий спектр інструментарію, який дає змогу подавати інформативний контент під певним кутом, що так чи інакше може впливати на формування громадської думки і, відповідно, на ставлення суспільства в цілому до конкретних подій.

Л. Д. Лаплант наголошує, що реальність постконфліктного відновлення потребує нового усвідомлення того, що засоби масової комунікації не просто представляють факти, але, замість цього, формують параметри для інтерпретації фактів і подій, що подаються для масового споживання, які можуть підштовхнути суспільство до запобігання конфліктів та забезпечення миру. Це зрушення в парадигмі й розуміння вихідних умов потребують включення засобів масової інформації до списку питань, які повинен охоплювати проєкт правосуддя перехідного періоду [10].

Вагому роль у процесі відновлення справедливості й подальшого розвитку держав, що пережили конфлікти, відіграють спеціальні програми та методики для осмислення подій минулого. Так, на міжнародній конференції «Правосуддя та справедливість у постконфліктних суспільствах?», яка відбулася в листопаді 2018 р. у Берліні та була спеціально присвячена темі розвитку перехідного правосуддя в контексті врегулювання конфлікту на Сході України, експерти аналізували європейський досвід і можливі перспективи його використання в нашій державі. Виокремлюючи особливості роботи в цьому напрямі, фахівці підкреслили, що, наприклад, у Сербії було створено неформальні освітні школи для молоді, студентів і вчителів історії. Було розроблено навчальну програму для ознайомлення з механізмами перехідного правосуддя, тематикою прав людини, процесом документування злочинів, а також з використанням матеріалів Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії в дослідженнях [12, с. 16].

Загалом освіта в таких державах і регіонах виступає свого роду майданчиком для організації діалогу та інструментом стратегії подолання наслідків конфліктів. Вона створює різні можливості для консолідації суспільства, але формувати навчальні проєкти та плани потрібно дуже обережно, враховуючи емоційну вразливість суспільства й окремих категорій населення в постконфліктний період. Варто погодитися

з точкою зору українського дослідника К. Семчинського про необхідність ряду основних елементів у системі постконфліктної освіти. На думку науковця, така освіта має проголошувати розуміння причин, наслідків та можливих шляхів вирішення конфлікту на особистому, суспільному, державному і світовому рівнях. Навчальні програми повинні розвивати навички, необхідні для перебудови відносин, порушених насильницьким конфліктом, і формувати розуміння відмінностей у досвіді, етнічних характеристиках, релігії, політичних уподобаннях [2].

Для того щоб отримати більш глибоке розуміння того, як освіта може допомогти країнам боротися зі спадщиною конфліктів і масових злочинів, Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду в партнерстві з ЮНІСЕФ провели ґрунтовний дослідницький проєкт вивчення зв'язку між освітою та правосуддям перехідного періоду в контексті миротворчих процесів. У 2013–2016 рр. проєктом «Правосуддя перехідного періоду, освіта й миробудівництво» було охоплено населення різних країн світу – Боснія та Герцеговина, Ліван, Перу, Кот-Д'Івуар, Північна Ірландія та Південна Африка. Дослідження було організовано в трьох різних напрямках. Перший кластер розглядав, як різні країни використовували правосуддя перехідного періоду як основу для просування освітніх реформ. Другий кластер вивчав можливості й проблеми в розробленні та реалізації репараційних програм, що надають освітні пільги жертвам порушень прав людини. Тут же приділялася особлива увага тому, як такі програми могли б принести користь процесам реабілітації та реінтеграції. Третій кластер досліджував те, як освітня діяльність може використовуватися для участі дітей і молоді у сфері правосуддя перехідного періоду. Було проаналізовано, як на місцевому рівні інформаційно-пропагандистська діяльність і неформальні освітні ініціативи можуть відігравати важливу роль у подоланні проблем минулого [13].

Інший приклад роботи у пошуках шляхів відновлення справедливості після тривалого періоду конфлікту в країні демонструє суспільство Камбоджа. У Центрі Бопхана (Пномпень) – неурядової організації, заснованої у 2006 р., що займається пошуком, захистом і реставрацією аудіовізуальних матеріалів з історії геноциду в Камбоджі – використали сучасний технологічний спосіб залучення молоді до осмислення історії своєї країни та сприяння діалогу і взаєморозуміння між поколіннями. Тут було розроблено спеціальний додаток «Вивчення історії червоних кхмерів», який спрямований на те, щоб розповісти молоді про історію Камбоджі та спонукати її звернутися за розповідями до батьків про їхній досвід. Застосунком, що використовується як інструмент для викладання

історії в школах, з моменту свого запуску в середині 2017 р. було охоплено 60 тис. учнів, крім того, його самостійно завантажили ще 45 тис. осіб. Спочатку додаток мав вісім глав з історії червоних кхмерів, тепер він включає ще чотири глави, а також прямі свідчення тих, хто вижив і був очевидцем трагедії [14]. Отже, освітні програми в постконфліктних країнах сприяють активному висвітленню гострих моментів минулого життя суспільства, налагодженню суспільного діалогу поколінь, відновленню справедливості та поверненню до мирного життя.

Підсумовуючи проведені дослідження, слід зазначити, що досвід країн світу, у яких відбувалися різні за причинами походження внутрішні й зовнішні конфлікти, свідчить про позитивні наслідки запровадження концепції правосуддя перехідного періоду. Ефективність правосуддя перехідного періоду залежить від багатьох факторів, утім стратегічно важливою як на стадії формування національних засад концепції перехідного правосуддя, так і під час діяльності відповідно до її інструментарію та механізмів виявляється роль саме комунікаційної складової. Інформаційно-комунікаційна діяльність державних, громадських і міжнародних організацій та установ дає змогу певним чином згладжувати гострі кути й болючі питання в суспільстві, спричинені конфліктною ситуацією в країні. Міжнародний досвід правосуддя перехідного періоду засвідчує, що правильно вибудована стратегія комунікації дає можливість різним сторонам конфлікту почути один одного, налагодити суспільний діалог і створити умови для відновлення миру й справедливості.

Концепція правосуддя перехідного періоду не має універсальних, однакових рецептів для всіх держав світу, оскільки кожна держава має власні проблеми, що спричинили необхідність її використання. В Україні, яка на сьогодні вже шість років поспіль перебуває в стані військового конфлікту та окупації частини своєї території, украй актуальними й перспективними напрямками наукових досліджень виступають вивчення та аналіз різноманітних аспектів напрацьованого світовим співтовариством досвіду правосуддя перехідного періоду для створення національної концепції правосуддя перехідного періоду та найкращих умов для деокупації власних територій і реінтеграції населення.

Список бібліографічних посилань

1. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні / за заг. ред. А. П. Бущенко, М. М. Гнатівського. Київ, 2017. 592 с.

2. Семчинський К. В. Постконфліктне примирення: інформаційно-комунікаційний вимір. *Міжнар. відносини. Сер.: Політичні науки*. № 13. 2017. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3009/2699.

3. Михальська В. Політика управління постконфліктною територією на прикладі Руанди. *Сучас. сусп-во: політ. науки, соціолог. науки, культуролог. науки*. 2017. Вип. 1 (13). С. 131–144. <http://doi.org/10.5281/zenodo.580281>.

4. Lambourne W. Transitional Justice and Peacebuilding after Mass Violence. *International Journal of Transitional Justice*. Vol. 3. Issue 1. 2009. pp. 28–48. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijn037>.

5. Геращенко І. Спецпоселення і перехідне правосуддя. Як реінтегрують бойовиків FARC, у Колумбії вивчає делегація ВР. *Новинарня*. 13 квіт. 2018. URL: <https://novynarnia.com/2018/04/13/spetsposelennya-i-perehidne-pravosuddya-yak-reintegruyut-bojovikiv-farc-u-kolumbiyi-vivchaye-delegatsiya-vr>.

6. Закіров М. Б. Стратегічні комунікації у сучасному світі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.52.024>.

7. Programmes. *Institute for Justice and Reconciliation*. URL: <http://www.ijr.org.za/programmes>.

8. Gomulia C. Head of Communications and Strategy at the Institute of Justice and Reconciliation. *On Think Tanks*. 17 May 2016. URL: <https://onthinktanks.org/articles/carolin-gomulia-head-of-communications-and-strategy-at-the-institute-of-justice-and-reconciliation>.

9. International Center for Transitional Justice. URL: <https://www.ictj.org/about>.

10. Lisa J. Laplante. Media and Transitional Justice: A Complex, Understudied Relationship. *International Center for Transitional Justice*. 14 May 2014. URL: <https://www.ictj.org/debate/article/media-and-transitional-justice-complex-understudied-relationship>.

11. Куренкова О. 25 років після геноциду в Руанді: історія про покарання й примирення. *Громад. телебачення*. 8 квіт. 2019. <https://hromadske.ua/posts/25-rokiv-pislya-genocidu-v-ruandi-istoriya-pro-pokarannya-j-primirennya>.

12. Правосуддя та справедливість у постконфліктних суспільствах? Європейський досвід та перспективи. *Доп. та дискусії за результатами конф. «Осінні зустрічі», присвяченої темі розвитку перехідного правосуддя в контексті врегулювання конфлікту у Східній Україні*

(м. Берлін, 14–15 лютом. 2018 р.). URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/UKR–DRA-brochure-Autumn-Talks-WEB.pdf>.

13. Transitional Justice, Education, and Peacebuilding. *Institute for Justice and Reconciliation*. URL: <https://www.ictj.org/our-work/research/education-peacebuilding>.

14. Jeffery R. Taking transitional justice to Cambodia's youth. *Lowy Institute*. 26 Mar 2019. URL: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpret/taking-transitional-justice-cambodia-youth>.

References

1. Bushchenko, A. P., Hnatovskiy, M. M. (Eds.). (2017). Bazove doslidzhennia iz zastosuvannia pravosuddia perekhidnoho periodu v Ukraini [Basic study on transitional justice in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Semchynskiy, K. V. (2017). Postkonfliktne prymyrennia: informatsiino-komunikatsiinyi vymir [Post-conflict reconciliation: information-communication dimension]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriya «Politychni nauky» – International Relations, Part «Political Sciences»*, issue 13. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3009/2699 [in Ukrainian].

3. Mykhalska, V. (2017). Polityka upravlinnia postkonfliktnoiu terytoriiu na prykladi Ruandy [Post-Conflict Policy Management (case of Rwanda)]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky – Modern Society: Political Science, Sociological Sciences, Cultural Sciences*, issue 1 (13), pp. 131–144. <http://doi.org/10.5281/zenodo.580281> [in Ukrainian].

4. Lambourne, W. (2009). Transitional Justice and Peacebuilding after Mass Violence. *International Journal of Transitional Justice*, vol. 3, issue 1, pp. 28–48. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijn037> [in English].

5. Herashchenko, I. (2018). Spetsposelennia i perekhidne pravosuddia. Yak reintehruiut boiovykiv FARC, u Kolumbii vyvchaie delehatsiia VR [Special Settlements and Transitional Justice. How the FARC fighters are reintegrated, parliamentary delegation in Colombia is studying]. *Novynarnia – Newsroom*. Retrieved from <https://novynarnia.com/2018/04/13/spetsposelennya-i-perekhidne-pravosuddya-yak-reintehruiut-boiovykiv-farc-u-kolumbiyi-vivchaye-delegatsiya-vr> [in Ukrainian].

6. Zakirov, M. (2019). Stratehichni komunikatsii u suchasnomu sviti [Strategic communications in the modern world]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions V. I. Vernadsky*

National Library of Ukraine, issue 51, pp. 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.52.024>.Kyiv[in Ukrainian].

7. Programmes. *Institute for Justice and Reconciliation*. URL: <http://www.ijr.org.za/programmes> [in English].

8. Gomulia, C. (2016). Head of Communications and Strategy at the Institute of Justice and Reconciliation. *On Think Tanks*. Retrieved from <https://onthink-tanks.org/articles/carolin-gomulia-head-of-communications-and-strategy-at-the-institute-of-justice-and-reconciliation> [in English].

9. International Center for Transitional Justice. Retrieved from <https://www.ictj.org/about> [in English].

10. Laplante, L. J. (2014). Media and Transitional Justice: A Complex, Understudied Relationship. *International Center for Transitional Justice*. Retrieved from <https://www.ictj.org/debate/article/media-and-transitional-justice-complex-understudied-relationship> [in English].

11. Kurenkova, O. (2019). 25 років після геноциду в Руанді: історія про покарання у прямирєння [25 Years After the Rwandan Genocide: A Story of Punishment and Reconciliation]. *Hromadske telebachennia – Public TV*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/25-rokiv-pislya-genocidu-v-ruandi-istoriya-pro-pokarannya-j-primirennja> [in Ukrainian].

12. Правосуддя та справедливост у постконфліктних суспільствах? Європейський досвід та перспективи [Justice and fairness in post-conflict societies? European experience and prospects]. (2018). *Dopovidi ta dyskusii za rezultatamy konferentsii «Osinni zustrichi», prysviachenoi temi rozvytku perekhidnogo pravosuddia v konteksti vrehuliuвання konfliktu u skhidnii Ukraini (Berlin, 14–15 lystopada 2018 r.) – Reports and Discussions on the Results of the Conference «Autumn Meetings», Dedicated to the Development of Transitional Justice in the Context of Conflict Resolution in Eastern Ukraine (Berlin, November 14–15, 2018)*. Retrieved from <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/UKR–DRA–brochure–Autumn–Talks–WEB.pdf> [in Ukrainian].

13. Transitional Justice, Education, and Peacebuilding. *Institute for Justice and Reconciliation*. Retrieved from <https://www.ictj.org/our-work/research/education-peacebuilding> [in English].

14. Jeffery, R. (2019). Taking transitional justice to Cambodia’s youth. *Lowy Institute*. Retrieved from <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/taking-transitional-justice-cambodia-youth> [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.01.2020.

Svitlana Zakirova,

PhD (History), Associate Professor, Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

**Strategic Role of Communication in the Concept of Transitional Justice:
International Experience of Post-Conflict Societies**

On the basis of the experience of different countries and regions of the world, the article analyzes the place and role of communication in the concept of transitional justice. The author reveals the strategic importance of the communicative component of transitional justice in order to achieve the overriding goal of restoring a peace life in the post-conflict period. Communication is a compulsory element and, at the same time, an effective concept tool, as it creates the fundamental opportunities for the implementation of transitional justice tasks. The information-communication activities of state, public and international organizations and institutions make it possible to smooth out acute points and painful issues in post-conflict societies.

Educational activity plays an important role in the process of restoring justice and further developing post-conflict states. In such countries and regions, education serves as a platform for public dialogue and a tool for conflict resolution. To this end, special programs and techniques are created to make sense of the events of the past and to prevent this from happening again.

In many post-conflict countries, special institutions have been established and various activities have been functionally engaged in restoring justice and promoting social dialogue. The international experience of post-conflict societies testifies to the effective cooperation of such institutions with regional and world organizations in restoring justice and returning to a peaceful life. The article gives practical examples of the activities of reputable regional and world organizations dealing with transitional justice – the Institute for Justice and Reconciliation in South Africa and the International Center for Transitional Justice.

International experience in the administration of transitional justice confirms that a properly structured communication strategy enables the different parties to the conflict to hear each other, to establish a public dialogue, and to create the conditions for restoring peace and justice.

Keywords: communication, transitional justice, public dialogue, post-conflict society, International Center for Transitional Justice.